

URŠKA P. ČERNE

Drsljiva tla prevodne kritike: Kritik in prevajalec sta eno

Zakaj teorija ne zmore utemeljiti, kakšna naj bo prevodna kritika, ali vsaj poenotiti meril za dober literarni prevod? Pridržki

Naj najprej opozorim na neskladje v predmetu pričujočega sestavka. Osrednja pozornost je namenjena kritiki literarnih prevodnih besedil, pravzaprav kar pričakovanjem, ki ga na idealno prevodno kritiko naslavlja prevodoslovci in prevajalci. Ker pa je vsakršni kritiki znotraj žanra lasten element subverzivnosti, dvomim, da se bo v uporabnem smislu kritiška dejavnost kdaj do popolnosti približala pričakovanjem in upom. Poleg tega je potreben dogovor v zvezi s pojmom prevodne kritike. Na miselnem tržišču obstajata dve razumevanji prevodne kritike: analizna, strokovna kritika in revijalna ali publicistična. Vprašanje je, ali se lahko ti dve obliki prevodne kritike približata druga drugi. V strokovni literaturi je namreč dosegljivih kar nekaj prevodnih kritiških analiz, medtem ko za slovensko literarno revijalno in časniško javnost velja, da je prevodnih kritik zelo malo.

Če že zarisujem obmejne pasove tega razmišljanja, je potrebno priznati pripadnost matičnemu sistemu izhodiščnega "verjetja". Pomemben pomislek pri razmišljanju o konceptu prevodne kritike namreč ponujajo znanstvene obravnave neprevedljivosti med naravnimi jeziki. Če bi verjela, da je jezik že konceptualizacija sveta, bi se prevodni kritiki izmikal predmet ali vsaj kategorialni aparat. Vendar izhajam iz predpostavke o

prevedljivosti literarnih besedil, ker je šele tak konsenz podlaga za drugi predpogoj prevodne kritike: minimalna mera normativnega odnosa do prevoda.

Ko smo že pri aporijah, je jasno, da je vsaka prevodna kritika samo interpretacija, kot je tudi vsako prevajanje interpretacija. Merjenje kakovosti potemtakem sploh ne more vzdržati. Moč argumentov je sorazmerna z izjavljalčevim socialnim statusom. Tudi zato je bistvena še ena predpostavka: kritik in prevajalec sta dve lici istih kompetenc. Skladna sta po znanjih, prioritetah, rizikih. Razžalitve kot učinki prevodnih kritik se dogajajo tudi zato, ker je prevodnih kritik malo. So primeri, da prevodni kritiki skrbijo za morebitno užaljenost prevajalca, kakor ne skrbi nihče od meni znanih literarnih kritikov; če pa bi, bi jih imeli za polikane. Na polju prevodne kritike pa veljajo popolnoma drugačne uzance. Morda zato, ker sta prevajalec in kritik eno, ali pa zaradi posebnosti slovenskega literarnega sistema.

Za prevodno kritiko veljajo drugačna pravila kot za kritiko izvirnega lep-slovja. Za prevodno kritiko je pomembno, da je čim manj subjektivna in čim bolj podkrepljena s primeri ponujenih ustrežnejših rešitev, ob uporabi mehkejšega tona, distanciranega ali razumevajočega. Tako odlični prevodni kritiki včasih po enajstih straneh premišljene in tehtne kritike dodajo še sklep:

Srečko Fišer, 27. Zbornik DSKP, str. 183 spodaj:

"Ob tem primeru sem hotel vzbuditi premislek o poetiki prevajanja poezije, nikakor pa ne dajati v nič dosežkov prevajalcev /Alojza Gradnika in Andreja Capudra, op. U. P. Č/, ki jih omenjam; njuni dosežki so vredni vsega spoštovanja in občudovanja in to jima je, kar zadeva mene, zagotovljeno."

Vzorčna prevodna kritika?

V zvezi z morebitnimi modeli "vzornih" prevodnih kritik, ki bi jih našli v prevodoslovju in jih potem izvajali na straneh literarnih ali prevajalskih (ko bi jih imeli) revij ali celo v drugih tiskanih ali elektronskih medijih, se poraja nekaj dodatnih težav. Kot omenjeno, je področje predmeta prevodne kritike zaradi elementa subverzivnosti eno manj primernih za obravnavo v znanstvenih diskurzih. Vsak kritiški proces zajema področje čustvenih motivacij, ki jih teorija skuša zaobiti v želji po verodostojnosti¹. Tako se zdi, da pri obravnavanju in pisanju (prevodne) kritike ostaja nek primanjkljaj, zev med teorijo in prakso. Zato v nadaljevanju govorim o predpostavkah pridržkov do dognanj teorije, čeprav me res zanimajo pogledi na "idealni" vzorec prevodne kritike, kakršnega so si zamislili prevodoslovci.² Ne ukvarjam se z raziskavo objavljenih, realno obstoječih prevodnih kritik, čeprav bi bila taka analiza morda zanimiva.

¹ Prav nasprotno zahtevo v radikalnem članku v 27. Zborniku DSKP zastopa legenda prevodoslovja Hans Vermeer.

² V zadnjih letih postaja množica prispevkov o prevodni kritiki že kar nepregledna, o popularnosti teme pričajo tudi simpoziji, kakršen je bil v Posarju marca 2000, kjer so s prispevki sodelovali tudi organizatorica dr. Heidrun Gerzymisch-Arbogast, dr. Juliane House in dr. Werner Koller. V Sloveniji je v zadnjih letih iz prevodoslovja magistriralo in doktoriralo nekaj strokovnjakov, nazadnje jeseni 2002 Silvana Orel Kos.

Terminologija

Različna pojmovanja bistva prevodne kritike znotraj sodobnega prevodoslovja otežujejo izoblikovanje trdnih in obče sprejetih meril ocenjevanja kakovosti literarnih prevodov. Na hitro bi si lahko želeli poenotenja meril za ocenjevanje literarnih prevodov, vendar nisem prepričana, da je to sploh mogoče.

V skladu z osnovno postavko prevodne kritike po pionirski teoriji prevodne kritike, nemški hispanistki Katharini Reiß, je treba pred začetkom razpravljanja o prevodih ali o merilih prevodne kakovosti s sogovornikom najprej izmenjati izhodiščna pojmovanja prevoda. Sama (ob opiranju na teorijo) prevod vidim kot večjezično operacijo, ki kljub vsem pridržkom relativizacije vendarle poskuša temeljiti na namenu doseči "ekvivalenco" z izvirnikom.

Literarni prevod je prevod literarnega besedila z namenom včlanitve v ciljni literarni sistem enakega kakovostnega razreda.

Literarni prevod je tudi rezultat in sredstvo besedilnojezikovne operacije, v kateri se prevajalec zaveda usmerjenosti v prenos izvirnikove literarnosti v smislu nadpragmatičnosti in polisemije, torej posebne rabe jezika, in neobičajnega odnosa do resničnosti.

Sicer so glede rabe prevodoslovne terminologije na Slovenskem v zadnjih tridesetih letih zaznavni pomembni premiki.

Darko Dolinar je konec sedemdesetih let še uporabljal termine (prevajalska veda³), ki izhajajo iz prevajalskega *procesa*, sodobna teorija govori o prevodoslovju, prevodni kritiki, in postavlja v ospredje objekt, prevod kot tak.⁴ Tudi pri pojmihi *sprejemna* kultura in *ciljna* kultura je bistvena sprememba gledišča.

Sodobniki v mednarodni strokovni javnosti uporabljajo izraza izhodiščni jezik (ciljni jezik) ter ustrezni izhodiščno besedilo (ciljno besedilo).

Na ožjem področju prevodne kritike se pri analizi in vrednotenju prevodov uporablja več izrazov. V angleških jezikih je uveljavljen izraz *Translation Quality Assessment* ali tudi *Evaluation*, nemški raziskovalci uporabljajo izraz *Übersetzungskritik*. Določnejše izrazje znotraj samega predmeta vrednotenja prevodov pa je še v fazi dogovarjanja.⁵

Po teh terminoloških razgrnitvah je že čutiti, da bomo v iskanju modela vzorčne, "šolske" prevodne kritike našli toliko vzorcev, kolikor je teorij. Tisto, kar ostane v presekih med temi množicami posameznih teorij, sem opisala na naslednjih straneh. Izbran pristop je vreden dvomljivca: točke postavljam glede na pridržke.

³ Dolinar, Darko. *Vprašanja o prevajanju v literarni vedi*. Slavistična revija 2-3, 1977. Str. 277-293.

⁴ Zanimivo nasprotje opazimo, če sledimo tematskemu razvoju v prevodoslovju. Glede na zgoraj omenjene terminološke premike je razvojna pot obratnosorazmerna: od starejših teorij, ki so temeljile na *prevodu* kot izdelku, do novejših, ki se posvečajo *prevajanju* kot postopku, načinu vedenja. Prim. Kovačič, Irena. *Prevajanje med skoposom in relevantnostjo*. 18. Zbornik Društva slovenskih književnih prevajalcev. Ljubljana, 1994. Str. 12.

⁵ Glej mdr. Brunette, Louise. *Towards a Terminology for Translation Quality Assessment : A Comparison of TQA Practices*. The Translator 2, 2000. Str. 169-183.

Argumenti normativne relativizacije

*Sploh se daj voditi bolj svojemu čuvstvu, nego razumu in hladnemu prevdar-ku. Med skrbnostjo in prostostjo hodi lahno in gibčno – zlato prelagateljsko – srednjo pot!*⁶

Iskanje uspešnih orodij za vrednotenje prevodov v okviru teorije prevodne kritike je bilo v zadnjih desetletjih ena izmed prednostnih nalog prevodoslovja. Še več: teorija prevodne kritike je pomemben del vsakršne prevodoslovne teorije, celo lakmusov papir za njeno prepričljivost⁷.

Man könnte fast sagen, daß sie zur Zerreißprobe der Übersetzungswissenschaft schlechthin geworden ist.

Če je koherentna, uporabna in prepričljiva teorija prevodne kritike, je uspešna tudi prevodoslovna teorija, iz katere izhaja⁸. Kakor omenjeno, pa je prevodoslovje kljub naporom še zmeraj precej slabotno pri sprejemanju enotnih meril za vrednotenje prevodov.

V prevodoslovju je doslej uveljavljena primarna delitev na tradicionalne teoretične poglede na kriterije vrednotenja prevodov, ki v ospredje postavljajo izvirno besedilo ter zahtevajo ekvivalenten prevod, ter na modernejšie teorije, ki v ospredje postavljajo prevodno besedilo s statusom samostojne kreacije.

Po najmočnejših glasovih naj bi bil objekt pozornosti sedaj prevodno besedilo brez "odvisnosti" od izvirnika.

Dvom v učinkovitost teorije pri vrednotenju prevodov vzbuja prav razhajanje med teoretskimi modeli in praktičnimi rezultati kritičnega vrednotenja prevodov.

Znanstvena dognanja pa so kot praktična orodja večkrat neuporabna tudi zaradi preohlapnosti in vztrajnih poskusov teorije, da širi svojo vplivnost z veljavnostjo svojih spoznanj za čim širši krog uporabnikov. Škoda je, da modeli za vrednotenje prevodov (denimo avtorjev Juliane House, Kitty M. Van Leuven-Zwart, Margret Ammann, Katharine Reiß) literarnih prevodov večinoma ne obravnavajo posebej⁹. Četudi bi jih, so shematizacije najbolj uporabne v procesu usvajanja lastnih prevodnokritični znanj, vedenj in vedenj, saj se vsaka shematizacija tepe z bistvom

⁶ Ivan Prijatelj, nasvet prevajalcem. Nav. po Stanovnik, 13. Zbornik, str. 112.

⁷ Prim. Wills, Wolfram. *Übersetzungswissenschaft. Probleme und Methoden*. Stuttgart 1977. Str. 281. Nav. po Ranke, Martina. *Auf der Suche nach dem archimedischen Punkt oder: Die Problematik übersetzungskritischer Bewertungskriterien in Theorie und Praxis*. TEXTconTEXT 4, 1989. Str. 72-89 in 133-149. Tu: str. 73.

⁸ Prim. Ammann, Margret. *Anmerkungen zu einer Theorie der Übersetzungskritik und ihrer praktischen Anwendung*. TEXTconTEXT 5, 1990. 209-250. Str. 211.

⁹ S tega stališča je še najbolj primeren model Štefana Vevarja. Glej *Grundaspekte der Theorie literarischer Übersetzung*. (Anhand einiger Übersetzungen aus der deutschen Romantik ins Slovenische – insbesondere Novalis' 'Heinrich von Ofterdingen' und 'Hymnen an die Nacht'.) [tipk. mag.] Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1999.

literature. Verjamem, da mora biti tok prevodne kritike zlit in urejen brez trdega koračenja po teoretskih predlogah.

Razmišljanje o (ne)uporabnosti teorije prevodne kritike lahko dopolnim s sklepom iz naslednjega poglavja, poglavja o mnogoterosti pogledov na literarni prevod in na prevodno kritiko.

Vsak prevodni kritik ima individualno metodo in lastno, osebnostni strukturi prilagojeno misel, modeli prevodne kritike pa so izdelani po obratni logiki.

Problem pluralnosti pogledov na status prevoda

Prevodoslovje vključuje najrazličnejša pojmovanja meril pri ugotavljanju in vrednotenju kakovosti prevodov. Morda bi bilo treba zjedriti aksiološke temelje teorij, vendar tako poenotenje otežujejo nasprotujoča si prevodoslovna izhodišča. Monološka spodmikavanja temeljev teorij prispevajo k negotovosti pojmovanja literature nasploh, saj včasih segajo prav k najsplošnejšim premisam estetike in literarne teorije.

Eden močnejših tokov v prevodoslovju se vprašuje o "funkcijah" in "učinkih" ciljnega besedila, se pravi prevoda. Pri tem se pojavlja napotek, naj raziskovalcev in kritikov ne zanima (izključno) natančno opazovanje rešitev na slogovni (mikro)ravni, saj tudi "zvesti" prevodni "posnetki" izvirnikove jezikovne rabe niso zagotovilo, da je prevod z izvirnikom skladen po *učinku*.

Tak prevajalski pristop so zagovorniki večje bližine prevoda in izvirnika tudi na besedilni, slogovni, idejni ravni zavrnil z argumentom, da omogoča alibi za prevajalsko "svobodo", interpretacijo, pa tudi za zakrito nepremišljenost ali kar ležernost. A za prevodno kritiko je bistven le osnovni dogovor med prevajalcem in kritikom glede teoretskega (ali konsistentno neteoretskega intuitivnega) izhodišča prevajalske poetike.

Tudi kritikova drža bi glede na gornji primer morala biti ohlapnejša in bolj ležerna, kar pa bi morda ogrožalo uveljavitev načela, da je vsakršno verodostojno vrednotenje možno šele ob (vsaj razmeroma) trdnem normativnem sistemu. Zdi se, da je osebnostna prvina kritika v nekem notranjem čutenju želje po normativizaciji. Boja proti kaosu in kar je še tovrstnega.

Tako enostavno to namreč nikakor ni. 'Pošten' kritik si s teorijo ne more pomagati, zgodi se mu enako kot drugje v življenju, razelektrenje centraliziranih pozicij, lahkkih resnic, občeveljavnih kriterijev.

Dodatno razpršenost prevajalskih teorij je prinesla dvokraka razvojna črta prevodoslovne vede. Znanstvena raziskovanja prevodov in prevajalskih procesov so paralelno rasla iz jezikoslovnih teorij (tudi v veji uporabnega jezikoslovja) ter iz teorij literarne vede. Za razmah prevodoslovja so bili odločilni premiki v jezikoslovju: s stavčne ravni so se raziskave premaknile na besedilno raven, pri tem pa je jezikoslovje zanimala tudi teorija diskurza. V prevodoslovju so se na tej osnovi pojavila zavračanja zgolj formalne enakovrednosti.¹⁰

V zadnjih tridesetih letih je opazna tendenca k etabliranju prevodoslovja kot samostojne vede. Slovensko prevodoslovje je premike reflektiralo. Po mnenju Irene Kovačič sta kot temeljna mejnika v razvoju sodobnega jezikoslovja obveljala simpozij *Literatura in prevajanje* leta 1976 v Leuvnu ter objava knjig avtorjev Juste Holz-Mänttari (1984) ter Katharine Reiß in Hansa J. Vermeerja (1984).¹¹ Nike Kocijančič Pokorn meni, da predstavlja ločnico delo Georga Steinerja *After Babel* (1977).¹² Spet tretji pripisujejo močno angažiranost za etabliranje samostojne prevajalske vede švicarskemu znanstveniku Wernerju Kollerju, ki se od konca sedemdesetih ukvarja s koncepcijo ekvivalence v prevodoslovju. Pomemben vpliv na slovenski prostor ima tudi delo Eugena

¹⁰ Prim. Kovačič, Irena. *Strukturna in pragmatična enakovrednost izvirnega in prevodnega besedila*. Prevod besedila. Prevajanje romana. 20. Zbornik Društva slovenskih književnih prevajalcev. Ljubljana, 1996. Str. 34-43.

¹¹ Prim. Kovačič, Irena. *Uvodna beseda*. Uporabno jezikoslovje 7-8, 1999. Str. 8.

¹² Prim. Kocijančič Pokorn, Nike. *Teoretične osnove za kritično vrednotenje prevoda*. Kriteriji literarnega prevajanja. Prevajanje in terminologija. 21. Zbornik Društva slovenskih književnih prevajalcev (1997). Str. 5-12.

Nida, ki je že v šestdestih letih dvajsetega stoletja ob izkušnjah s prevajanjem *Svetega pisma* razvil koncepcijo *dinamične ekvivalence*.

Morda bomo v slovenščini več o zgodovini teorije prevajanja izvedeli po izidu kompendija, ki ga pripravlja Pokornova za Študentsko založbo.

Razmišljanje o pomanjkanju prevodnih kritik lahko širše umestimo ob branju spisa Darka Dolinarja *Vprašanja prevajanja v literarni vedi*.¹³ Avtorja zanima zanemarjanje prevodov s strani literarne vede. Ugotavlja, da so hermenevtika, literarna sociologija in estetika recepcije sprožilna polja tudi za odgovarjanje literarne vede na vprašanja o prevodih. Avtor predstavlja povzetek razvojnega debela prevodoslovja s poudarkom na poglavjih, ki bi lahko bila učinkovita pri iskanju orodij za prevodno kritiko: problem razdalje med izvirnikom in prevodom, razlikovanje med obligatnimi in fakultativnimi sestavinami prevajalskega procesa, klasifikacija izvirnikov, tipologije tekstov, problem ekvivalence, razlike med sistemoma literarnih norm in konvencij, literarna tehnika, tradicija prevajalske prakse.

A če se vrnemo k vprašanju geneze razvoja prevodoslovja in literarne vede, se je v letih po Dolinarjevem članku pripetil *pragmatični obrat*, dandanes pa se zarisuje celo že zavračanje skrajnih stališč pragmatizma.

Poglejmo, kaj bo razvidno ob naslednjih primerih iz sodobne slovenske literarnokritiške produkcije. Iz domačega arhiva navajam tri sklepne odstavke slovenskih literarnih kritik mlajših avtorjev in avtorice, pri čemer gre za primere literarnih kritik, ki se deloma dotaknejo tudi prevodne kakovosti. Take, najobičajnejše kritike prevodnega leposlovja z odstavkom ali dvema o prevodni kakovosti, so s stališča prevodoslovja sicer nezadostne, morda pa le niso nezanimive:

Prevajalec Igor Zabel se je večje lotil zahtevne sestavljanke in čeprav je besedilo s prevodom moralo izgubiti pristnost jezikovnih citatov /.../, je prevajalec znal izraziti jezikovno mnogovrstnost, brez sramu se je spustil v pogovorne in pravopisno dvomljive oblike, ki so za slovensko prevajalstvo vedno problematične, pri tem pa tudi ni izgubil prave mere. Nevsiljivo je znal prehajati nazaj v knjižni jezik /.../. Nastal je prevod, ki nam zelo verno prinaša bogastvo stila in izjemno izdelane podrobnosti Pynchonovega pisanja, in nam Pynchona prinaša v odlični, čeprav pozni izdaji.

9. 8. 1999, Čitalnica, J. J. Javoršek

Škoda le, da je prevajalka Hornbyjev slog s skoraj neprizanesljivo doslednostjo "očistila" nekaterih vulgarnjših slengizmov.

2. 8. 1999, Čitalnica, U. Vovk

¹³ *Vprašanja o prevajanju v literarni vedi*. Slavistična revija 2-3, 1977. 277-293. Prim. tudi Dolinar, Darko. *O mestu prevoda v literaturi*. Jezik in slovstvo 4, 1984. Str. 113-118.

Whitman torej zahteva pozorno branje na vsebinski in na oblikovni ravni, kar prevajalca postavlja pred posebej težko nalogo: včasih je prisiljen v interpretacijo pesmi, pri čemer mora hkrati ohranjati ritem – hrbtnico te poezije. Mozetič na to opozarja v spremni besedi: ritem in dinamiko verzov v angleščini spodbujajo glagolniki in sedanji deležniki, česar zaradi lastnosti slovenščine v prevodu ni mogoče doseči. Kljub temu in kljub dejstvu, da včasih klesti pleonastični original – tako paralelizem členov ali bohotnost whitmanovskega podobja – pa je Mozetiču uspelo posredovati ekstatični zanos in intimnost originala.

12. 7. 1999, Čitalnica, Alenka Jovanovski

Ta dimenzija se v sicer zelo lepih, mnogokrat avtorsko obarvanih, a zmeraj zelo učinkovitih prevodih Petra Handkeja mora nujno izgubiti. Tako zvenijo Januševe pesmi v nemščini bolj poglajeno, moderno in včasih bolj domače kot slovenski izvirniki.

10. 5. 1999, A. Šteger

Skupno jedro teh vrednotenj je kriterij primerjave prevoda z izvirnikom. Pomislimo lahko, da pragmatični obrat še ni docela zajel mlajše generacije literarnih kritikov v Sloveniji, saj razen v zadnji kritiki ni bilo eksplicitno govora o učinkih, funkcijah ali delovanju prevoda. Vendar pa pri takih delnih sklepanjih seveda ne more ostati (temeljita študija slovenskih literarnih kritik prevodnega leposlovja in vzornih prevodnih kritik bi prinesla več).

Za vzorec menjave metodoloških paradigem prevodoslovja bi lahko rekli, da je prvotno osredotočenost na izvirnik zamenjalo črno-belo vrednotenje odstopanj prevoda od izvirnika, tega kulturološka analiza prevodnega procesa, dokler se v osemdesetih letih ni izvedel odločen obrat k prevodnemu besedilu kot samostojni enoti s poudarkom na recepciji. Hkrati je od antike naprej značilna dvojnost ("svoboden" ali "dobeseden") pogledov na prevod, kjer je včasih prihajalo do pravcatih obračunavanj. Prevajalci se v skladu s sprejemanjem teoretskih izhodišč za svoje samorazumevanje izrekajo na dva načina. Del jih meni, da gre pri opravljanju prevajalske dejavnosti za samostojno umetniško ustvarjanje, drugi del pa poudarja spoštovanje do izvirnika. Zlitje obeh, za večjo jasnost na tem mestu namenoma zategnjenih polov, je seveda pogosto in tvorno, pravzaprav je že kar najširše sprejeto.

Mnogoštevilnost in raznorodnost teoretskih razumevanj prevodov sta torej značilnosti destilatov teorij: pogledov na prevodno kritiko. Pisec prevodne kritike se tako lahko odloča za enega izmed pristopov, ki se mu zdi prepričljiv, ali pa seveda za eklektični pristop.

Vendar ima prevodni kritik osebne poglede na ambicijo prevoda. Za verodostojnost svojih presoj bo potreboval določeno mero objektivnosti in jasno izražena mnenjska izhodišča ali celo teoretske temelje svoje misli o prevajanju

in kakovosti literarnih prevodov.¹⁴ Tako bo za bralce prevodne kritike znova pomembno, da spoznajo in sprejmejo kritikova izhodišča (tudi prevajalec).

Sodobna estetika pozna skušnjave (prevodnih) kritikov, ki želijo že prehojene poti svoje empatije v umetniškem delu (izvirniku) podoživeti tudi v prevodu. Skušnjava pravim, ker se strinjam z estetikom Theodorjem Lippsom, po katerem estetsko izkustvo izvira iz tega, "da se jaz naslaja nad seboj v kakem njemu zunanjem čutnem predmetu: se pravi, ko odkriva, doživlja in občuti samega sebe v zunanjem svetu".¹⁵

Problem vrednotenja v (prevodni) kritiki ima svoje korenine v občeti. Zato so drže (prevodnih) kritikov nemalokrat kazatelji osebnih temperamentov in nazorov.

Ne glede na to pa bi miselno nit rada speljala na pot zagovarjanja vrednotenjskega pristopa v kritiki, izhajajoč iz etimologije: *krinein*, soditi.

Podomačitveni prevodi in presoje s stališča ciljnega besedila

*"Ich vergleiche die Übersetzung mit der Urschrift und sehe: der Übersetzer hat die langen Perioden Tolstois in lauter kurze Sätze aufgelöst ... Die Übersetzung liest sich wie ein Original, aber nicht wie das Original."*¹⁶

Vrednotenje, kakršno se v pristikah ali v sklepnih odstavkih običajno odpravi v recenzijah prevodne literature, večinoma temelji na kritikovih opažanjih o prevodnem jeziku in je (morda nevede) kompatibilno s teorijo skoposa in drugimi funkcijskimi, manipulacijskimi in polisistemskimi teorijami.¹⁷ Bralec in kritik pri recepciji izhajata iz predpostavke, da je avtor (izvirnika) literarno umetnino res napisal prav tako in nič drugače. Prevajalčevo avtorstvo je *neprosojno*.¹⁸ Prednostna zahteva besedilu v prevodnem jeziku je *tekočnost*, gladkost, berljivost, ne glede na to, ali je tak tudi izvirnik. Kritik izvirnika ne vpleta v svojo presojo prevodnega besedila, razen ko gre za presojo o učinkih besedil.

In teorija?

K. Reiß tako obliko prevodne kritike zavrne, čeprav verjame, da lahko ob zavedanju o metodoloških omejitvah privede do nekaterih uporabnih ugotovitev.

Okretna in pravilna raba jezika je ugotovljiva brez primerjave prevodnega besedila z izvirnikom. Reißova imenuje tak tip prevodne kritike "kritika s stališča

¹⁴ Boris A. Novak v eni redkih prevodnih kritik, ki so izšle v zadnjih letih (*Mojstri svetovne lirike v dvojezični izdaji*. Literatura 93, 1999. Str. 142-150.) v revijah, z obsežno razlago svojega razumevanja pesniškega prevoda kot *produkcije smisla* (in ne zgolj *re-produkcije smisla*) ter z razlago o treh osnovnih modelih prevajanja poezije omogoča bralcu kritike razumevanje in umeščanje kritikovega vrednotenja prevodov. Prim. prav tam, str. 143-145.

¹⁵ Nav. v Perniola, Mario. *Estetika 20. stoletja*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 2000. Str. 12.

¹⁶ Luther, Arthur. *Die Kunst des Übersetzens*. Nav. po Reiß, Katharina. *Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik*. München: Max Hueber, 1971. Str. 22.

¹⁷ Nekateri avtorji: Vermeer, Even-Zohar, Toury.

¹⁸ O prevajalčevi "prosojnosti" in "tekočnosti" prevoda je pisal L. Venuti.

ciljnojezičnega besedila". Tak kritiški pristop je sicer lahko prvi korak v kompleksni kritiki, ki pa brez primerjave prevoda z izvirnikom ostaja nepopolna.

Kritika, ki presoja samo s stališča ciljnojezičnega besedila, se običajno zadovoljuje s pavšalnimi sodbami, kot "tekoč (gladek) prevod", "se bere kot izvirno delo", "polomljeni prevod". S tem pa si je že prislužila nečastno mesto v številnih študijah o nezaželeni prevodni kritiki, ki naj bi razkrivala svoj plitki horizont.

Drugi prevodoslovci (A. Lefevere) se zavzemajo za prevodne kritike, ki bi se posvečale delovanju in vplivanju prevodnega besedila v ciljnem literarnem sistemu, genezi nastanka prevoda in prvotnim vzpodbudam zanj.

Ciljnokulturno usmerjena kritika torej izhaja iz podomačitvene recepcijske strategije. Razprave v poznih devetdesetih letih dvajsetega stoletja si v imenu kulturoloških premis uravnotežene komunikacije ali demokratizacije procesa prevajanja, opozarjanja na manipulativno srž tega procesa prizadevajo preseči "prilaščevalno" podomačitveno strategijo.

Eden osrednjih borcev za nov premislek o prevodih s stališča vzpodbujanja manjšinskih jezikov v svetovnem razmerju moči je ameriški anglist Lawrence Venuti. Podomačevanje se izvaja v celotnem procesu "inskrIPCije" (vpisa, prenosa) tujega besedila v ciljno kulturo. Venuti meni, da se namesto "komunikacije" pri prevodnem prenašanju dogaja enostranski "vpis".

Po ločevanju literarnih polisistemov¹⁹ na središčne in periferne (vplivnejše in manj vplivne glede na število govorcev jezika literarnega sistema) je slovenski literarni sistem opredeljen kot periferen. Po mnenju mlajše slovenske prevodoslovke Martine Ožbot so prevajalske strategije v centralnih literarnih polisistemi "vsaj načeloma v večji meri podomačitvene",²⁰ v perifernih pa bolj potujitvene.

Prevodni kritik naj bi ob presojanju podomačevanja prevodnega besedila upošteval tudi značilnosti okoliščin v prevajalskem procesu.²¹ Nemalokrat prevajalec sam ni izbral vseh objavljenih rešitev, čeravno je prevzel odgovornost zanje s podpisom pod prevod. Popravljalci in pregledovalci prevoda, uredniki, založniki, lektorji ali celo korektorji lahko vnesejo spremembe v prevodno besedilo. Odgovornost je na strani založbe.

Pri slovenskem prevodu romana Herte Müller *Živalsko srce*, ki je dogajalno postavljen v leta Ceausescujevega režima v Romuniji, vsaj pri eni podomačitveni rešitvi ni šlo za samostojno prevajalčevo odločitev:

¹⁹ Po Gideonu Touryju giblJive vsote vseh literarnih del neke književnosti.

²⁰ Ožbot, Martina. *Problemi posredovanja slovenskih literarnih besedil v tuje kulture*. Prevajanje Prešerna. Prevajanje pravljic. 26. Zbornik Društva slovenskih književnih prevajalcev. Ljubljana, 2001. Str. 391.

²¹ Procese prevajanja v svoji umeščenosti v pragmatično situacijo poudarjata tudi J. Hatim in I. Mason, potrebo po proučevanju prevajalskih norm v povezavi s funkcijami, širšim sistemom in raznimi nivoji odločanja pa poudarjata tudi manipulacijska šola in teorija skoposa. Prim. Grosman, Meta. *Kritika kot govorno dejanje*. *Slavistična revija* 1-2, 1997. Str. 269-293.

- (ur.) Književni prevod. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1997. Str. 34.

Sie fürchteten, daß sie in der Bodega etwas geschrien hatten, was politisch war. Sie wußten, daß die Kellner alles melden.

(Herztier, str. 39)

Bali so se, da so v krčmi kričali kaj političnega. Vedeli so, da natakarji vse prijavljajo.

(Živalsko srce, str. 24)

Izraz *Bodega*, uporabljen v nemškem besedilu, objavljenem sredi devetdesetih v Nemčiji, deluje v izvirniku potujitveno in je znak kulturne (romanske) tujosti. Slovenska ustreznica *krčma* temu ne sledi.

O pritiskih urednikov, založnikov in lektorjev na prevajalsko strategijo v smislu uporabe standardiziranega jezika piše tudi Tina Mahkota.²²

Nekateri slovenski raziskovalci v kritičnih študijah prevodov nastopajo s stališča zavrnitve "nenadzorovanega" ciljnega prisvajanja in prirejanja izvirnika. Grosmanova omenja študije O'Neillovih dram (Uroš Mozetič), *Gulliverjevih potovanj* in *Alice v čudežni deželi* (Barbara Simoniti) ter *Prevzetnosti in pristranosti* (Grosman).²³

Potujitveni prevodi

*Ich glaube, Übersetzer sollen den Ehrgeiz haben, möglichst getreu zu übersetzen.*²⁴

Erich Fried

Avtorji, ki se zavzemajo za prevajalsko strategijo ohranjanja čimveč prvin izvirnega besedila, četudi delujejo v ciljni kulturi tuje, svoje poglede različno argumentirajo.

Za zagovornike "vidnejšega" prevajalskega vložka (postmodernisti in dekonstruktivisti) dober prevod ohranja tujost izvirnika.²⁵ Skupen je odpor proti prilagajanju in misel o bogatenju jezika prevoda s pomočjo elementov tujosti.

Slovenski literarni sistem je po mnenju Mete Grosman odprt za ohranjanje drugačnosti in kulturne značilnosti prevodnega besedila.²⁶

Prevajalka in prevodoslovka Tina Mahkota je v svojem prevodu romana *Paddy Clarke Ha Ha Ha* (Tangram, 1995) irskega pisatelja Roddyja Doylea poskušala

²² Mahkota, Tina. *Problem kulturnospecifične obarvanosti besedila pri prevajanju romana Paddy Clarke ha ha ha*. Književni prevod. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1997. Str. 89-98.

²³ Grosman. *Književni prevod med preteklostjo in prihodnostjo*. Uporabno jezikoslovje, 1999. Str. 92.

²⁴ Nav. v Baumgartner, Sandra. *Die Kreativität des literarischen Übersetzens : anhand einiger Übersetzungen Thomas Bernhards Prosa ins Slowenische*. (dipl. naloga) Ljubljana: Filozofska fakulteta. Str. 79.

²⁵ Pri. Žener, Tatjana. *Pogledi na prevodno kakovost: O zvestobi in lepoti*. Uporabno jezikoslovje 7-8, 1999. Str. 25-38.

²⁶ Prim. Grosman, 1999. Str. 93.

ohraniti čimveč kulturnospecifične obarvanosti. Prevajalska strategija je imela vsaj deloma potujitven značaj, saj je prevodno besedilo po prevajalkinem mnenju "metonimično". Mahkota je svojo prevajalsko strategijo obravnavala v posebni študiji,²⁷ na podlagi primerjave z italijanskim prevodom istega izvirnika. Kakor pojasnjuje, se je "odločila za strategijo, ki bo ohranjala kar največ stvarnih prvin izvirne kulture. Enako velja za ločila (signaliziranje premege govora) in izbiro besedišča, glede besednega reda pa za odstopanje od norme /.../".

Na področju lirike je priznано vnašanje tujih oblik v slovensko pesniško tradicijo. Resda ne gre za neposredno prevajanje kakega izvirnika, temveč za presajanje oblikovne matrike na slovenska tla. Pesnik in literarni raziskovalec Boris A. Novak plemeniti slovensko verzologijo, jezik in literarne oblike s potujevalno dejavnostjo. V študiji *Prevod – salto immortale*²⁸ avtor razpravlja tudi o nekaterih oblikoslovnih vprašanih prevajanja v poeziji ter poda svoje razumevanje prevoda. Presajevanje tujih pesniških oblik na nivo slovenskega jezika avtor razume kot svojevrsten način *prevajanja* in *privajanja*, kot ploden impulz za produkcijo dosežkov v sprejemni kulturi, torej kot primer plodnega potujevanja.

Pomanjkanje prevodnih kritik

Glede različnih tipov prevodne kritike doslej nisem omenila prevodnih kritik, ki se izvajajo v okviru študija prevajalstva, čeravno je tega tipa morda največ. Tatjana Žener v reviji *Uporabno jezikoslovje* navaja klasifikacijo prevodno-kritičskih metod po Andrewu Chestermanu: pri *retrospektivnem* vrednotenju gre za ugotavljanje ekvivalence, pri *prospektivnem* je v ospredju učinek prevoda, pri *lateralnem* je razdelano vprašanje umestitve prevoda v recepcijski sistem, pri *introspektivnem* je v središču postopek prevajanja na podlagi prevajalčevih zapisnikov ob prevajanju (nevrednostni pristop), *pedagoško* vrednotenje pa analizira napake v vzgojnem smotru.

Osrednja slovenska študijska smer prevajalstva je izbrala deskriptivni pristop prevodne kritike, ki se odreka vrednotenju. Zdi se mi, da za žanr javne prevodne kritike tak univerzitetni pristop ni primeren.

Zaradi specifičnega naboja prevodne ali literarne kritike, ocene, recenzije tak prevodnokritičski žanr zanima prav vrednotenje, ki je sicer prefiltrirano, ni pa zelo suho. Tudi zato je treba ugotoviti zgolj opisnost pričujočega sestavka, saj bodo dejstva, nad katerimi tožijo vpleteni v proces prevajanja in vrednotenja prevodov, najverjetneje še nekaj časa ostajala nespremenjena. Nekateri od zelenih sprememb bi namreč potrebovale predvsem spremembo v socialni pogojenosti prevodnokritičskega procesa. Razmere v Sloveniji še ne vzpodbujajo vidnejšega razvoja (če odštejemo Zbornike DSKP), čeravno smo "zgled znanstveno

²⁷ Mahkota, Tina. *Problem kulturnospecifične obarvanosti besedila pri prevajanju romana Paddy Clarke ha ha ha*. Str. 91.

²⁸ A. Novak, Boris. *Po-etika forme*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1997. Str. 9-30.

zasnovane kritike slovenskega prevoda²⁹ dobili že pred sto enim letom s spisom Ivana Prijatelja *Puškin v slovenskih prevodih*.³⁰

Odkrite prevodne kritike v dnevnikih in specializiranih revijah je malo, nekaj več je neposrednega soočanja prevajalcev s kritičnimi pripombami kolegov ali drugih ocenjevalcev. Še najbolj plodno je tako sodelovanje na podlagi osebno izmenjane kritike, v publikacijah in ob prireditvah Društva slovenskih književnih prevajalcev. A o drugih vem premalo.

V založništvu je drugače. Uredniki leposlovnih programov se navkljub osebnim izkušnjam s prevajalsko neakovostjo ne odločajo za drugačno, morda napornejšo strategijo, ki bi prispevala k dvigu kakovosti. Prevajalcu se le težko pove v oči, da je slab. Kulturno-socialne razmere, iz katerih izrase literarni prevod, so tudi tarča kritičnih pripomb³¹:

Še vedno srečujemo nenadzorovano in nekritično prevodno prilaščanje izvirnika in številne omejeno subjektivne načine izbiranja besedil za prevod. Spoznanje, da en sam urednik zbirke določenih besedil ne more zadovoljivo poznati takih neizmernih literarnih sistemov, kot sta npr. angleška ali ameriška književnost, /.../ še ni prodrlo tako daleč, da bi reprezentativne zbirke romanov ali antologije poezije poskušali osnovati na širše in boljše utemeljenem premisleku ter izboru oz. v sodelovanju z več strokovnjaki. Uveljavitev takega premisleka očitno terja bolj obveščene založnike, bolj razvito prevajalsko kulturo /.../.

To so le nekateri od implicitnih razlogov za vztrajno opozarjanje prevajalcev in prevodoslovcev na nezadostno prevodno kritiko, ki se vleče kot rdeča nit skozi (tudi slovenske) prispevke o vprašanju prevodoslovja.

Za odgovor za slovenski prostor bo treba predvsem sprejeti evidentna dejstva: kritike za medije običajno pišejo predvsem mlajši avtorji. Kakor hitro si "porežejo robove", prenehajo objavljati kritike in pričnejo objavljati v strokovnih forumih, kjer znanstvena struktura pogosto kolidira z neposrednim vrednotenjem. Razlogi za to, da strokovnjaki pišejo malo prevodnih kritik za množične medije in le malo več za strokovne revije, so najprej na strani nezainteresiranih uredništev revij, neprimernem načinu nagrajevanja in v individualnih odločitvah posameznih avtorjev.

Kakor je videti, se tudi ljubljanska prevajalska stolica odpoveduje ambiciji poenotenih meril pri ocenjevanju literarnih prevodov. Literarno prevajanje zaradi zgoraj navedenih razlogov (raznorodnosti teoretskih osnov in odprtosti literarnega dela) v procesu poučevanja sicer ostaja bolj nedorečeno kakor prevajanje neliterarnih besedil.³² Kakor je videti iz izobraževalnih ciljev in

²⁹ O tem poroča Stanovnik, Majda. *Prijateljeva kritika slovenskih prevodov Puškina*. 13. Zbornik Društva slovenskih književnih prevajalcev. Str. 111-123.

³⁰ Zbornik znanstvenih in poučnih spisov. Ljubljana: Slovenska matica, 1901.

³¹ Grosman 1999, str. 85.

³² Prim. Kocijančič Pokorn 1997, str. 5.

vsebin predmeta *Prevajanje umetnostnih besedil*, gre pri opremljanju literarnih prevajalcev predvsem za osnovno privzgojo čuta za literarnost ali umetniškost literarnega dela.

Aktualna predstojnica oddelka je že pred nekaj leti predstavila možnost povezave umirjene strokovne prevodne kritike in vrednotenja.³³ Pokornova v kritiki Leemingovega angleškega prevoda Cankarjeve *Hiše Marije Pomočnice* razume prevod kot eno od interpretacij izvirnega literarnega besedila. Pri njenem postopku je zanimivo, da genezo recepcije, kritiške in literarnozgodovinske interpretacije izvirnega literarnega besedila sopostavlja prevodu kot interpretaciji.

Elementarno je avtoričino mnenje, ki ga je izrazila v uvodnem prispevku k 21. Zborniku, da je spričo občega relativizma v postopku prevodne kritike nesmiselno slediti eni sami normativni črti.

Naloga prevodnega kritika oz. prevodnega teoretika naj bi se tako prelevila iz preskriptivnega in normativnega ocenjevanja prevoda, saj se mora zavesti, da objektivnih kriterijev za "dober" prevod literarnega besedila pač ni, v razkrivanje kriterijev in teoretičnih osnov prevajalčeve strategije (podčrt. U. P. Č.), ki se zrcalijo v prevodu.

Podoben premislek o prevodni kritiki predstavlja Juliane House, ki je že konec sedemdesetih let razvila večperspektivno shemo prijemov pri prevodni kritiki in se odtlej zavzema za presojanje ekvivalentnosti prevodnih rešitev v smislu pragmatično-funkcionalnega pristopa. Podobno kakor Pokornova tudi hamburška avtorica namenja prevodni kritiki ambicije v risu intersubjektivno preverljivih ocen, prevodni kritik pa naj bi predvsem podajal razlago prevajalčevih strategij.³⁴

/.../ In taking such a multi-perspectival viewpoint, a responsible translation critic will arrive at a position where he or she can give a probabilistic reconstruction of the translator's choices, and with the support of the translator's own "voice", be able to throw some light on his or her decision processes in as objective a manner as possible (podčrt. U. P. Č.) /.../ Such a modest goal might guard the translation evaluator against making both prescriptive, apodictic and global judgements /.../ that are not intersubjectively verifiable.

Eno izmed realizacij pričakovanj tega dela prevodoslovja na Slovenskem je v prevodnokritičkem vzporejanju petih slovenskih prevodov (Gradnik, Župančič,

³³ Kocijančič Pokorn, Nike. *Prevod kot interpretacija: Leemingova Hiša Marije Pomočnice*. Pri-merjalna književnost 2, 2000. Str. 109-123.

³⁴ House, Juliane. *Translation Quality Assessment: Linguistic Description versus Social Evaluation*. Meta 2, 2001. Str. 255.

Sovre, Kovič, Moder) v uvodnem delu svojega spisa napovedal prevajalec in aktualni predsednik DSKP, Štefan Vevar³⁵:

Bolj kot za vrednotenje posameznih prevodov in za njihovo vrednostno rangiranje mi je šlo za osvetlitev različnih prevajalskih strategij in prijemov (podč. U. P. Č.), ki so pripeljali do različnih prevodnih izidov /.../.

Pri tem se mi zdi vredno opozoriti na naslednji problem glede razumevanja deskriptivne kritike. Zdi se, da je posebnost resne, uravnotežene, kompleksne (tudi deskriptivne) prevodne kritike predvsem v *podajanju* rezultatov in ne že na ravni prevodne analize. Analiza omenjene "opisne" prevodne kritike je zavezana načinu kompleksne razčlenbe, ki prinaša kar najbolj natančne rezultate, hkrati pa se vidi v risu prizadevanj za "demonstracijo in /.../ rehabilitacijo prevodne kritike, kakršna /.../ mora biti: kompleksna in poglobljena."³⁶

To pa ne pomeni, da je vrednotenje povsem izbrisano. Na podlagi analize, kjer igra veliko vlogo čut za umetniško, avtor kritike podaja ugotovitve, ki so lahko tudi vrednotenjske³⁷:

Za vse prevajalce velja, da so dobro opravili veliko, pomembno in zahtevno delo in izpričali mojstrsko obvladovanje slovenskega jezika, njegovih izraznih možnosti in različic; vsi so v svojih prevodnih rešitvah ustvarili visok literarni jezik, nikomur ni prevod oddrsaval v naivno ali celo infantilno /.../.

Omenjena prevodna kritika je sestavljena trodelno: po uvodni napovedi kritičskih namer in splošnih ugotovitev o obravnavanih prevodih podaja analizo podobnosti in razhajanj med njimi na podlagi slogovne in pomenske analize. Vrednotenja so prisotna zadržano, rangiranj ni.

Bolj se enotnemu vzorčnemu modelu prevodne kritike za strokovno javnost ne bomo mogli približati. V zadnjih letih je čutiti močno povečanje zanimanja za prevodno kakovost prav zaradi angažmaja posameznikov in konceptualnih sprememb pri Društvu SKP, ki gre vztrajno v smeri zviševanja strokovnosti. Morda je čas, da ugotovimo nasprotno: prevodne kritike na Slovenskem so, le te kulture se morajo naučiti tudi literarne priloge časopisov in literarne revije kot osrednji nosilci literarnega sistema.

Sicer pa zanesljiv nasvet za tiste, ki vas zanima slovenska prevodna kritika: naročite se na Zbornike Društva slovenskih književnih prevajalcev. Predvsem tam obravnavajo tuje in lastne prevode na eleganten način, brez zlobe, vljudno in strokovno.

³⁵ Vevar, Štefan. *Prešernova 'Pevcu I' v slovenskih prevodih od Gradnikovega do Modrovega*. Prevajanje Prešerna. Prevajanje pravljic. 26. Zbornik Društva slovenskih književnih prevajalcev. Ljubljana, 2001. Str. 216.

³⁶ Prav tam, str. 217.

³⁷ Prav tam.